

Bøjning af de attributive adjektiver på afrikaans

Kenneth Rohde Christiansen
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk
Københavns Universitet Amager

16 maj 2004

Indholdsfortegnelse

Opsummering	I
Forord	I
Afrikaans opståen	2
Det sydhollandske system	3
Det nuværende standardafrikaanse adjektivbøjningssystem	4
Min beskrivelse af systemet	5
Overordnede regler	5
Flerstavellesadjektiver	5
Enstavelsesadjektiver	5
Ofte forekommende undtagelser	7
Adjektiver som ender på -er eller -el	7
Adjektiver som ender på vokal + s	7
Sammensatte adjektiver med dominerende del	8
Adjektiver som har bevaret historisk e-endelse	8
Andre undtagelser	8
Figurativ og følelsesbetonet brug	9
Nominal brug	9
Adjektiver afledt af perfektum-participiumsformer (svage)	10
Adjektiver afledt af perfektum-participiumsformer (stærke)	11
Homografiske forandringer ved tilføjelse af -e	11
Analyse af tekstmateriale	13
Et udpluk af adjektiverne i teksten Veldslag af Karel Schoeman	13
Udpluk af adjektiver i teksten Afrikaans in die nuwe Suid-Afrika af Dan Roodt	14
Et udpluk af adjektiver i romanen Danda af Chris Barnard	15
Konklusion	15
Litteratur	16

Opsummering

I denne artikel har jeg forsøgt at beskrive systemet bag bøjningen af de attributive adjektiver i afrikaans (sydafrikansk). Dette har jeg gjort ved at sætte mig ind i de forskellige tilgængelige beskrivelser af systemet. Jeg har desuden kontrolleret, om dette opsatte system passer overens med sydafrikanernes brug ved at undersøge 3 afrikaanse tekster. Det ser umiddelbart ud til, at reglerne passer, selvom jeg dog har fundet anvendelser, som afviger fra beskrivelsen. Disse er få, og det er ikke usandsynligt, at de nærmere skyldes, at min beskrivelse ikke er udførlig nok. Det var desuden min oprindelige idé at inkorporere dialektvariationer, men det har ikke været muligt at skaffe tilstrækkelig skriftligt materiale, som belyste dette.

Jeg vil gerne benytte lejligheden til at sige tak til min lærer Niels-Erik Larsen for hans inspirerende timer og til Elsie Zinnser for de mange eksempler og for gennemlæsning af mine egne.

Forord

Adjektiver kan på afrikaans, ligesom på mange sprog, anvendes på 3 forskellige måder: Attributivt, dvs. foran fx et substantiv (*en smuk pige*); adverbielt, dvs. et adjektiv som anvendes adverbielt (*han vaskede sig godt*); samt prædikativt, dvs. fx efter et kopulaverbum (*manden er svag*).

På afrikaans bøjes adjektiverne kun, når de anvendes attributivt, så det er denne anvendelse, denne artikel vil beskæftige sig med.

Systemet der ligger bag bøjningen af de afrikaanse attributive adjektiver (herefter blot omtalt som adjektiver) adskiller sig væsentligt fra systemet, som kendes fra nutidig nederlandsk. På nederlandsk sætter man et *-e* bag på adjektivet, undtagen når substantivet, som adjektivet hæfter sig til, er af ubestemt intetkøn. Det afrikaanse system er væsentlig mere kompliceret og baserer sig på adjektivets fonologiske og morfologiske struktur.

I artiklen vil jeg beskrive adjektivbøjningssystemet ved at tage udgangspunkt i Donaldson (*Donaldson 1993*) og Raidt (*Raidt 1983*) beskrivelse af systemet, selvom jeg dog ikke er begrænset af disse. Til sidst vil jeg gennemgå 3 mindre tekster, finde eksemplersætninger som indeholder adjektiver og konstatere, om brugen af adjektiverne stemmer overens med min beskrivelse.

Afrikaans opståen

Grunden til at bøjningen af de attributivt anvendte adjektiver er så forskellig fra nederlandsk må have baggrund i måden, hvorpå afrikaans opstod. En opståen som der er en del forskellige meninger om. Den afrikaanse skole prædiker, at afrikaans er en naturlig udvikling af den *nederfrankiske* dialekt, som sydhollænderne bragte til Sydafrika, med bl.a. Raidt som en af tilhængerne. Denne skole har dog fået en del kritik af forskere uden for Sydafrika, især fordi den kun tog hensyn til de afrikaanse dialekter, som tales af de hvide. Der er dog også blevet fremlagt en del andre teorier af forskere fra udlandet som ikke har været underlagt denne skole. Nogle taler om en releksikalisering af et oprindeligt afrikansk sprog, og andre taler om forskellige grader af kreolisering. Efter at have læst forskellige artikler om emnet er det min opfattelse, at alle har ret i forskellig udstrækning. Det er min forestilling, at der har været en del udlændinge, som har lært at tale rimelig sydhollandsk dialekt, som f.eks. nedertyskere, højtyskere, franskmænd osv. men dog alligevel med en mindre accent. Andre befolkningsgrupper såsom 'hottentotterne' (*khoikhoi*¹) og 'busknegerne' (*khoisan*²) har derimod haft dårlige forudsætninger for at lære sproget og også for at kunne kommunikere med hinanden. Dette har gjort, at de med tiden har udviklet en handels-pidgin baseret på sydhollandsk dialekt, som så senere har udviklet sig til et fuldt brugbart kreolsprog.

Det er plausibelt, at disse forskellige sprogvarianter har påvirket hinanden på forskellig måde, således at de i dag udgør det, vi forstår som afrikaans. Man må heller ikke tro, at afrikaans bare er en ting. Afrikaans består af forskellige dialekter, såsom *østkapsafrikaans*, *vestkapsafrikaans* og *oranjeflodsafrikaans*, som hver især har deres specielle kendetegn. Oranjeflodsafrikaans er dialekten, som skiller sig mest ud. Dialekten tales af den oprindelige farvede hottentot- og busknegerbefolkning, og den store distance til standardsproget tyder på, at det førhen har været et kreolsprog, som senere har udviklet sig mere i retning af de andre afrikaanse varianter. Standardsproget er baseret på østkapdialekten, som dog i standardiseringsprocessen er blevet påvirket af nederlandsk (Den Besten, 1989).

Dette kan selvfølgelig forklare, at adjektivbøjningssystemet er blevet simplificeret. Man må dog have for øje, at det ikke er noget, der er sket på en gang, og at det er noget, som stadig er under udvikling. En stor del af de afrikaanstalende befolkning har ikke afrikaans som deres første sprog, og alt afhængig af deres uddannelse kan de tale afrikaans i mere eller mindre grad. Dette påvirker fx i dag de stærke adjektivbøjninger kommende fra perfektum-participiumsformen, således at de svage bøjningsformer med tiden vinder indpas. Et eksempel på dette, er at "handgeskrewe" er ved at blive erstattet af "handgeskryfde".

Dette sagt, vil jeg nu alligevel give mig i kast med at beskrive systemet.

---

¹ For information om folket khoikhoi, se på: <http://en.wikipedia.org/wiki/Khoikhoi>

² For information om folket khoisan, se på: <http://en.wikipedia.org/wiki/Khoisan>

Det sydhollandske system

For at kunne se hvordan det afrikaanse adjektivbøjningssystem forholder sig til det nederlandske, bliver vi nødt til at se på, hvordan det nederlandske system så ud i det 17'ende århundrede. De nederlandske immigranter kom fortrinsvis fra den nutidige Zuid-Holland, så det er denne dialekt, som vi vil koncentrere os om.

Bøjningen af adjektiverne på sydhollandsk og nutidig standardnederlandsk foregik ved at man hæftede et slut-schwa (-e) på adjektivet. I følge (Raidt 1983, s. 152-153) havde sydhollandsk det følgende system:

Adjektivet bøjes ikke i følgende situationer:

- efter een, geen før mandlige personnavne i nominativ.
- efter een, geen før het-ord; dvs. ved ubestemt, intetkøn
- ved adjektiver og komparativer som ender på -er

Der er dog nogle varianter, som både dengang og den dag i dag afviger fra dette system:

- efter een, geen osv. i forbindelse med mandlige substantiver som står som objekt:
fx. een swaer storm wint, met groot blycksem
- før substantiver af hunkøn
fx. een clein rivier, een schoon fontein en glas, een stijff topsejlcoelte
- før substantiver i flertal

Sammenligner man dette system med det nuværende afrikaanse system, vil man se, at systemerne er vidt forskellige. Det er også -e som bruges til at bøje adjektivet på på afrikaans, men bøjningssystemet er anderledes og væsentligt fonologisk og morfologisk baseret. Systemet har altså undergået en simplificering og derefter har bøjningsformerne i nogle tilfælde fået en ny betydning, fx. ved figurativt brug.

Det er ikke unormalt, at en simplificering finder sted, når folk som ikke taler et sprog som modersmål skal kommunikere med folk som gør. Der er faktisk tegn på, at -e er ved at blive standard ved alle attributive anvendelser af adjektiverne på nederlandsk. Dette er især tilfældet i visse bydele i Nederlandene, hvor der bor et flertal af udlændinge. Udlændingene har simpelthen svært ved at beherske det nederlandske system, og da folk udmærket kan forstå dem, når de hæfter et -e på, hvor de egentlig ikke burde, foregår der altså en simplificering. Hvem ved, måske er -e standard på nederlandsk om 50 år.

Det nuværende standardafrikaanse adjektivbøjningssystem

De traditionelle grammatikker beskriver ofte systemet bag bøjningen af de attributive adjektiver meget simplificeret, men til gengæld ved få regler. Reglerne gælder dog langt hen ad vejen, så det er måske ikke så ringe en beskrivelse endda.

Bøjningen foregår som før nævnt ved, at der tilføjes et slut-e (den såkaldte schwa-lyd) til adjektivet hvorved stavemåden af ordet ofte ændres. I slutningen af artiklen vil jeg beskrive disse ortografiske ændringer, der kan forekomme ved tilføjelse af *-e*. Se afsnittet: *Homografiske forandringer ved tilføjelse af -e*.

De traditionelle grammatikker³ nævner to hovedregler for bøjningen af de attributive adjektiver.

- Flerstavelsesadjektiver (inkl. afledte adjektiver) bøjes.
- Enstavelsesadjektiver som slutter på d, f, g og s, med huskereglen '**dog fees**' bøjes.

Selvom man kommer langt med dette system, er det dog langt fra en fyldestgørende beskrivelse.

---

³ Især flere af lommebøgerne jeg har kikket i. Jeg har desværre ikke titlerne på nogle.

Min beskrivelse af systemet

Min beskrivelse baserer sig på såvel Raidt (Raidt 1983, s. 143-146) og Donaldsons (Donaldson 1993, s. 163-184) beskrivelser af de attributive adjektivbøjninger i afrikaans. Raidt opstiller nogle simple regler, som er meget overskuelige. Desværre baserer reglerne sig på den bøjede adjektivform (såfremt den eksisterer), og der tages således ikke højde for, at man fx ikke kan se, at et ord som *lig* (lys; nederlandsk *licht*) oprindeligt endte på et *-t* og derfor skal bøjes som om det endte på *-st*. Desuden behandler Raidt heller ikke undtagelserne særligt grundigt men nævner blot ved de fleste regler, at der findes undtagelser. Donaldson derimod beskriver systemet via en masse eksempler. Hans svaghed ligger i, at hans beskrivelse besværliggøres ved, at han beskriver ortografiændringerne samtidig med, at han beskriver reglerne. Desuden viser han eksempler på undtagelser, som stammer fra figurativ og følelsesbetonet brug, men introducerer det først rigtigt langt senere.

Nærværende beskrivelse indeholder flere undtagelser, som beskrives under afsnittet: *Ofte forekommende undtagelser*.

OVERORDNEDE REGLER

Adjektiver som ender på *-er* eller *-el* bøjes ikke. Dette omfatter bl.a. komparativer, og afhænger ikke af adjektivets antal stavelser, som reglerne ellers gør. Se yderligere afsnittet: *Adjektiver som ender på -er eller -el*.

Alle adjektiver bøjes, når de bruges nominalt efter determinanter (artikler, samt demonstrative og possessive pronomener). Se afsnittet: *Nominal brug*.

FLERSTAVELSESADEJKTIVER

Flerstavelsesadjektiver (inkl. adledte adjektiver) bøjes (dvs. tager *-e*). Da adjektiver som ender på suffikser er flerstavelsesadjektiver bøjes disse. Fx. *-ale* (provinsiale), *-agtigt* (boekagtige), *-bare* (agbare), *-de* (gehoorde), *-ele* (departementele), *-ende* (verskillende), *-êre* (primêre), *-erige* (bangerige), *-iese* (logiese), *-ige* (pragtige), *-like*, *-likse* (manlike, jaarlikse), *-lose* (vreeslose), *-rike* (belangrike), *-se* (aardse), *-same* (deugsame), *-ste* (grootste).

Bemærkning: Raidt (Raidt 1983, s. 142) nævner her også *-iale*, *-iële*, men de er vel dækket af *-ale* og *-ele*.

ENSTAVELSESADEJKTIVER

For enstavelsesadjektiverne gælder følgende regler:

Generelt set gælder det, at adjektiverne kan bøjes, hvis der er tale om følelsesbetonet eller figurativ brug (se afsnittet *Figurativ og følelsesbetonet brug*). Det sker dog ofte, at ord som ikke bøjes i talesproget alligevel bøjes i skriftsproget. Dette skyldes, at det har en mere

formel klang at benytte, hvad man tror er nederlandske former. Når der nedenfor skrives, at de ikke bøjes, er der altså ikke taget højde for dette.

Herunder følger der regler for bøjningen af enstavelsesadjektiver.

1. **Hvis adjektivet ender på vokal/diftong (+ likvid/nasal) + ustemt lukkelyd bøjes der ikke.**
fx. swart (sort), diep (dyb), ryk (rig)
Nogle ord kan snyde en; man kan fx komme til at tro at blanke (hvid hudfarve) er en bøjet form af blank (hvid).
Se yderligere afsnittet: *Andre undtagelser*;
2. **Hvis adjektivet ender på vokal/diftong (+ likvid/nasal) + ustemt hæmmelyd bøjes der ikke.**
fx. grys (grå), lief (sød), stug (stiv, tilbageholdende).
En del adjektiver som ender på -s og på -g ender på nederlandsk på -st og -gt respektivt. Så fremt dette er tilfældet så bøjes adjektivet ved at få påhæftet -te. Det er også muligt at bøje mange af adjektiverne, som ender på vokal + s.
Se yderligere afsnittet: *Adjektiver som ender på vokal + s*;
3. **Hvis adjektivet ender på vokal/diftong (+ likvid) + nasal/likvid så bøjes der ikke.**
fx. dom (dum), arm (arm), bruin (brun), bang (bange), geel (gul);
4. **Hvis adjektivet ender på (konsonant) + diftong så bøjes der ikke.**
fx. blou (blå), nou (nu), ou (alternativ version af oud (gammel) som bruges om venner osv.), bly (glad), mooi (pæn), kwaai (miserabel);
5. **Hvis adjektivet ender på vokal/diftong + 2 ustemte konsonanter så bøjes der (med -e).**
fx. stipt (punktlig), strikt (streng, præcis), trots (stolt), snaaks (sjov)
Bemærk at hvis udlyds-t ikke var faldet bort efter -s og -g ville disse adjektiver falde under denne regel. Det er på denne måde Raidt (*Raidt 1983, s. 144*) behandler dem. Raidt (*Raidt 1983, s. 144*) nævner at ordene trots, fluks, snaaks og slinks for det meste bruges ubøjede i omgangssproget;
6. **Hvis adjektivet ender på vokal/diftong (+ likvid/nasal) + stemt lukkelyd så bøjes det.**
fx. wreed (vræd), glad (grad), rond (rund), vreemd (mærkelig).
Raidt (*s. 144*) nævner at der næsten ikke findes undtagelser til denne regel.
Donaldson nævner dog at -oud bøjes men ikke til -oue som man skulle tro men derimod til -ou.
Angående -oud, se yderligere afsnittet: *Adjektiver som har bevaret historisk e-endelse*;
7. **Hvis adjektivet ender på vokal (+ likvid) + stemt hæmmelyd så bøjes dette**
fx. gaaf (rar, fin), styf (stiv), skurf (ru, sprækket (fx hænder), rå (fx sprog));
8. **Hvis adjektivet ender på vokal/diftong, med undtagelse af u, bøjes ikke.**
fx. kou (alternativ form af koud; kold), dooi (alternativ form af dood; død), vroe (alternativ form af vroeg; tidlig).
Nogle få bøjes dog i omgangssproget, så som koue og dooie, men de findes også

ubøjede;

9. **Hvis adjektivet ender på nasalen n efterfulgt af den ustemte hæmmelyd k så bøjes det til -ng.**

fx. lank (lang).

Se yderligere afsnittet: *Adjektiver som har bevaret historisk e-endelse*;

10. **Låneadjektiver som har trykket på sidste stavelse bøjes ikke.**

fx. kontant (kontant), privaas (privat), probaat (gennemtestet, suveren).

Hvis man ikke ved hvilke adjektiver som er lån, så er det en generel regel, at alle adjektiver som har trykket på sidste stavelse og som ikke begynder med en af de ubetonede præfikser *be-*, *ge-* eller *ver-* er låneadjektiver.

Som nævnt er der regler som omhandler figurativ og følelsesbetonet brug, nominal brug, og for adjektiver som stammer fra svage og stærkt bøjede verbalformer. Beskrivelser af disse følger senere i denne artikel.

Som nævnt er der visse undtagelser til disse regler. I det følgende vil jeg forsøge at nævne nogle af de mere gængse undtagelser.

Ofte forekommende undtagelser

ADJEKTIVER SOM ENDER PÅ -ER ELLER -EL

Nogle af adjektiverne som ender på *-er* og *-el* bøjes alligevel. Disse er dog meget få og omfatter bl.a. *later* (senere), *groter* (større), *nader* (tættere på) og *verder* (yderligere), *kleiner* (mindre) og *bittere* (dårligere). *Enkel* (eneste) tager dog altid et *-e*, undtagen når det bruges figurativt (omtales senere) som i betydningen ugift.

Bemærk. låneord som ender på *-el* (oftest *-able* gennem engelsk), fx. *formidable*, bøjes!

fx.

latere uitgawes

senere udgaver

by nadere nadenke

ved yderligere spekulation

verdere kortings

yderligere rabat

Hy is 'n enkel man

Han er single/ugift

Ek het nie 'n enkele boek nie

Jeg har ikke en eneste bog

Grotere menigte

Større menneskemasse

Kleinere bestedings

Mindre udgifter

Bittere lyding

Dårligere ledelse

ADJEKTIVER SOM ENDER PÅ VOKAL + S

Reglen om at enkeltstavelsesadjektiver som ender på *vokal + s*, uden oprindelig slut-t ikke bøjes, har en del undtagelser – eller rettere sagt: Det er muligt at bøje en del af dem, selvom dette ikke er en nødvendighed!

fx.		
wys	wyse	vis
grys	gryse	grå
kras	kras eller krasse	livlig, energisk (især brugt om ældre mennesker)
boos	bose	ond

SAMMENSATTE ADJEKTIVER MED DOMINERENDE DEL

Nogle adjektiver bøjes som om de er enstavelsesadjektiver. Dette sker hvis det er en sammensat adjektiv med den dominerende part som enstavelsesadjektiv. Fx. *piepklein* da *klein* er dominerende.

ADJEKTIVER SOM HAR BEVARET HISTORISK E-ENDELSE

Følgende ord har bevaret den historiske e-endelse:

lebenslank – lewenslange	<i>livslang</i>
jarelank – jarelange	<i>holder i årevis</i>
dagoud – dagoue	<i>daggamle</i>
eeue-oud – eeue-oue	<i>århundrede-gammel</i>
oeroud – oeroue	<i>oldgammel</i>

Ord med tid + oud har også bevaret *-e*. (tid + oue) men findes også uden *-e* før substantivet.

ANDRE UNDTAGELSER

Det nævnes i regel 8 for enstavelsesadjektiver at enstavelsesadjektiver som ender på *-u*, bøjes. Elsie Zinnser fra Sydafrika har fortalt mig, at *slu* (snu) dog normalt ikke bøjes, selvom den bøjede form *sluwe* dog findes. Donaldson nævner (Donaldson 1993, s. 168) at det forholder sig på samme måde med *sku*. Altså at det normalt ikke bøjes, men at formen *skuwe* dog findes. Elsie Zinnser siger dog, at dette er en fejl. *Sku* betyder nemlig 'skam' (skaam, scheu) og *skuwe* betyder 'skæv'.

Adjektivet *nuut* (ny) bliver til *nuwe*, når det benyttes attributivt. Den nederlandske form bruges dog i sted- og sprognavne, såsom *Nieu-Seeland* (nld. Nieuw-Zeeland), *Nieu-Guinea*, *Nieu-Griek* (nygræsk).

Adjektivet *sag* bliver til *sawwe*.

Adjektivet *naak* (nøgen) har en alternativ form som kan bruges prædikativt. Dette kendes også fra diverse nederlandske dialekter.

Die naakte waarheid	<i>Den nøgne sandhed</i>
Die man was naak/naakend	<i>Manden var nøgen</i>

Figurativ og følelsesbetonet brug

Som nævnt førhen bøjes adjektiver for det meste, når der er tale om figurativ eller følelsesbetonet brug. Grænsen er dog ikke altid veldefineret.

Ordene *dor* (tør), *[on]guur* ('kold', 'rå', 'uden smag'), *star* (stiv, fastgjort), *raar* (mærkelig) bøjes næsten altid, selvom dette afviger fra teorien. Dette skyldes deres følelsesprægede semantiske værdi. Fx siger man '*die dorre Groot Karoo*'. Alle ved allerede at *die Groot Karoo* er tør, så '*dorre*' er følelsespræget.

Andre eksempler på figurativ brug:

'n vol bottel	<i>en fuld flaske</i>	<i>fuld</i> bruges i sin rette mening
jou volle naam	<i>dit fulde navn</i>	<i>fuld</i> bruges figurativt
by jou volle verstand	<i>ved dine fulde fem</i>	- ditto -
'n ope brief	<i>et åbent brev (til avis)</i>	- ditto -
'n ope dag	<i>en åben dag</i>	- ditto -
Neem die heel beker	<i>tag den hele (ej i stykker)</i>	<i>bæger</i> bruges i rette mening
die hele dag/nag/week	<i>den hele dag/nat/uge</i>	bruges figurativt

Adjektiver såsom *stout* og *koud* bøjes i direkte tale for at styrke effekten:

Jou stoute kind!	<i>Dig, din frække dreng!</i>
(men) Hy is 'n stout kind	<i>Han er en fræk dreng</i>
Dis 'n koue nag	<i>Det er en kold nat</i>

Andre eksempel på følelsesbetonet brug:

jou grote lummel	<i>din store lømmel</i>	kunne også opfattes som standardudtryk
jou arme ding	<i>din stakkel</i>	
bittere tye	<i>dårlige tider</i>	
die kleine mens	<i>det ubetydende menneske</i>	
sy is 'n mooie mens	<i>Hun er en dejlig person</i>	
in sekere gevalle	<i>i visse tilfælde</i>	

Nominal brug

Alle adjektiver bøjes når de bruges nominalt efter determinativer (dvs. artikler, samt demonstrative og possessive pronominer). Et eksempel vil være "den store (*el. anden adjektiv*)", med underforstået 'en' (den store *en*).

Eksempler:

'n grote (en stor *en*)/ die grote (den store)/ hierdie grote (denne store) / jou grote (din store *en*). Flertal dannes ved +s. fx die grotes (de store *nogle*)

Bruges 'een/ene/enetjie' (*en*) efter adjektivet bøjes det ikke. fx. die groot een. Ene og enetjie bruges ofte i talesprog i modsætning til én, som bruges i skriftsprog. Flertal af 'een' i denne sammenhæng er 'enes' fx die groot enes (de store *nogle*).

Adjektiver afledt af perfektum-participiumsformer (svage)

På nederlandsk dannes perfektum participium ved at tilføje *ge-* og *-d/-t* til svage verber. *-t* sættes efter ustemte lukke- og hæmmelyde, ellers sættes *d*. Hvorfor dette system eksisterer, ved jeg ikke, men det kan have noget at gøre med, at *-td* ikke er pænt typografisk, og at *-sd* ville medføre at s'et skulle udtales som /z/ ifølge gængs nederlandsk fonetik, men *-sd* udtales jo som /st/, så det er måske ikke så unaturligt at benytte *t* efter disse ustemte lukke- og hæmmelyde. Reglen er dog lidt mere kompliceret, da man ved verbaler kikker på hele verbalet med *-en* fjernet, dvs. *verhuiz(en)* bliver til *verhuisd* og ej *verhuist*, *leven* – *geleefd*, men *kruis* – *gekruist*.

Men *-d* og *-t* udtales som /t/ i udlyd, og da afrikaans har en fonologisk regel om, at /t/ apokoperes efter ustemt konsonant, og faktisk apokoperes alle udlyds /t/'er i perfektum. Når adjektivet bruges prædikativt kan det dog findes med eller uden *-d*.

afgesonder(d)	<i>isoleret</i>
beleef(d)	<i>høflig</i>
teleurgestel(d)	<i>skuffet</i>

Nogle har dog næsten altid slut-d:

beroemd	<i>berømt</i>
getroud	<i>gift</i>
geïnteresseerd	<i>interesseret</i>

I retskrivningen er dette dog standardiseret til, at *-d* tilføjes og kun tilføjes til de ord, som stadig kan bruges som verbaler. dvs. *geklassificeer* men, *geïnteresserd*.

Det interessante kommer, når vi kikker på den attributive anvendelse af disse adjektiver. Problemet opstår, når /t/ ikke længere står i udlyd, dvs. når adjektivet (afledt af perfektum-participiumsformen) bøjes (*det er flerstavellesadjektiver som altid bøjes*) og får tilføjet et *-e*. Problemet er så, om man skal tilføje *-te* eller *-de*!

Her gælder de gængse nederlandske regler om *-t* efter ustemte lukke- og hæmmelyde, men de kompliceres med, at *g* svarer til nederlandsk *ch* og *g*. Kender man derfor ikke til nederlandsk, kan det være rimeligt svært. Fx er *g'et* i lig ustemt. Dette kan ses ved, at det er *licht* på nederlandsk eller ved at *t'et* er apokoperet. Derfor hedder det *verligte* (*verlichtte* på nederlandsk). Men et ord som *saag* har et “stemt *g*” da det kommer fra nederlandsk '*zagen*' (at save), og det bliver derfor til *gesaagde*!

Donaldson giver dog en tommelfingerregel, som altid skulle virke:

slap vokal + *f, g* eller *s* → *-te*
 spændt vokal (dvs. inkl diftonger) → *-de*
 ordet slutter på *-ig, -rf* eller *-rg* → *-de*

Adjektiver afledt af perfektum-participiumsformer (stærke)

De fleste germanske sprog har både svage og stærke verber. De stærke kaldes ofte for uregelmæssige, da de ofte har ablaut⁴ og ikke benytter de samme bøjningsformer, som benyttes ved de svage verber. På afrikaans er næsten alle stærke verber forsvundet. Et af de eneste der er tilbage er 'gehad'. De fleste andre som er tilbage er alle adjektiver (afledt af verber). Nogle af de gamle stærke verber benyttes dog i specielle udtryk så som *nou is ek gedaan* (nu har jeg fået nok), *knap gedaan* (godt gjort), *so gesê, so gedaan* (som sagt, så gjort).

Der er ikke meget andet at gøre end at lære de stærke adjektiver at kende. Her er nogle af dem:

gebroke (*ødelagt*) af breek (*ødelægge*)
handgeskrewe (*håndskrevet*) af skryf (*skrive*)
gesoute (*saltet*) af sout (*salt*)
verbode (*forbudt*) af verbied (*forbyde*)

Det er ikke nok at kikke på de nederlandske adjektiver, da mange tidligere stærke adjektivverbaler har mistet deres stærke perfektumsform, og derfor får man igen problemerne, om man skal bruge *-te* eller *-de*. Ofte sameksisterer både den stærke form og den svage form, og det kan derfor være svært at finde ud af, hvornår man skal bruge den ene og den anden. Donaldson (*Donaldson 1993, s. 167*) nævner, at jo bedre ens uddannelse er, jo større er chancen for at man benytter de stærke udgaver, men at tiderne er med de svage former. Han nævner også, at sydafrikanerne ofte er i tvivl, om mindre kendte adjektiver er stærke eller svage.

Der er nogle gange sket det, at den stærke og svage udgave af adjektivet har fået tillagt forskellig betydning; oftest ved at den stærke form bruges figurativt.

'n gebreekte koppie	<i>en ødelagt/knust kop</i>
'n gebroke beloftes	<i>knuste løfter</i>
'n gebuigde klerehanger	<i>en bøjet stumtjener</i>
met geboë hoof	<i>med bøjet hoved</i>

Det er dog også muligt at sige 'met gebuigde hoofde/koppe' i stedet for 'met begoë hoof'

Homografiske forandringer ved tilføjelse af -e

Når det såkaldte schwa, eller slut-e'et tilføjes, sker der ofte en ændring i stavemåden. Dette skyldes at spændte vokaler skrives med enkeltbogstav i åbne stavelser, ligesom det kendes fra nederlandsk. Af denne grund bliver man nødt til at fordoble slutkonsonanten, når ordet ender på slap vokal + konsonant. På grund af t-apokope efter s, g og k kompliceres disse regler yderligere.

I det nedenstående er der givet eksempler, som burde dække alle mulige situationer af ortografiændringer.

---

⁴ For definition af ablaut se: <http://en.wikipedia.org/wiki/Ablaut>

blind	blinde	Ordet ender på to konsonanter så <u>e</u> tilføjes bare.
Joods	Joodse	- ditto - (pas på ord som ender på <u>s</u> , se reglerne)
glad	gladde	Da tilføjelse af <u>e</u> efter <u>slap vokal + konsonant</u> vil sætte den slappe vokal i åben stavelse som er i modstrid med at den er slap, fordobles konsonanten
aktueel	aktuele	På grund af tilføjelse af <u>e</u> står <u>ee</u> i åben stavelse og man nøjes med at skrive et <u>e</u> .
gemeen	gemene	- ditto -
offisiël	offisiële	Da ee bliver til et <u>e</u> står der nu <u>-iele</u> , men da da <u>ie</u> er fonemgraf for lyden /i/ tilføjes trema.
perfek	perfekte	<u>-te</u> skyldes af <u>perfek</u> oprindelig var med slut-t. Afrikaans har dog været udsat for en stærk grad af t-apokope. Her er det en fordel af kunne nederlandsk.
bewus	bewuste	- ditto -
juis	juiste	- ditto -
breed	breë	<u>d</u> og <u>g</u> forsvinder mellem spændt vokal (inkl. diftonger) og <u>e</u> . Med undtagelsen mellem <u>ee/ou</u> og <u>e</u> , så indskydes et hiatudfyldende i /j/. Egentlig indskydes der også et hiatudfyldende /w/ mellem <u>ou</u> og <u>e</u> , men det gengiver ortografien ikke ⁵ . Hvis <u>vokal + e</u> fonografisk overlapper med en anden fonemgraf tilføjes trema.
droog	droë	- ditto -
laag	lae	- ditto -
ru	ruwe	Indskudt hiatudfyldende /w/
lig	ligte	Ord der oprindelig endte på <u>-gt</u> har været udsat for t-apokope. Man må derfor lære ordene eller kikke på de nederlandske ækvivalenter (erstat g med <u>ch</u>) for at se om g't skal fordobles ved slap vokal eller om der skal tilføjes <u>-te</u>
stadig	stadige	Suffiksen <u>-lig</u> kræver (ulogisk) ikke fordobling af g
relatief	relatiewe	Som nederlandsk har afrikaans udlydsneutralisering af lukke- og hæmmelyde. Ifølge nederlandsk ortografi skrives den neutraliserede variant af <u>v</u> og <u>z</u> ved udlyd. Dette har afrikaans overtaget for <u>v</u> som dog senere må have udviklet sig til et <u>w</u> . Slut-f skifter altså til <u>w</u> ved påhæftning af <u>-e</u> .
dof	dowwe	- ditto -

⁵ *wreed* → *wrede* er en undtagelse til denne regel, som Donaldson mener skyldes påvirkning af den nederlandske statsbibel, da ordet her dukker op adskillige gange.

Analyse af tekstmateriale

I det følgende vil jeg kikke nærmere på brugen af adjektiver i 3 tekster af forskellige forfattere. Dette er for at se, om brugen afviger fra de regler, jeg har sat op. På grund af opgavens størrelse er undersøgelsen ret begrænset.

ET UDPLUK AF ADJEKTIVERNE I TEKSTEN VELDSLAGE AF KAREL SCHOEMAN

Veldslag. Twee Novelles, Kaapstad etz 1965, Sewende druk 1981

...die verre koppies wasig in die middaghitte

Adjektivet 'ver' bruges her figurativt så 'verre' følger teorien.

Die dae was baie groot en baie stil

Adjektivet 'baie' er den ubøjede form, og det får således ikke et ekstra *-e*.

...as baken bly staan in die warm, sondeurdrenkte weke

Adjektivet 'warm' er enstavelsesord og bøjes efter teorien ikke. 'sondeurdrenk' er flerstavelsesadjektiv og bøjes.

...kon vir haar die dromende dag in ...

Adjektivet 'dromende' er flertalsadjektiv og bøjes.

Sy het oor die eensame veld gekyk ...

Adjektivet 'eensame' er et flertalsadjektiv og bøjes.

Tant Marie [...] het in 'n swart rok na die...

Adjektivet 'swart' er et enstavelsesadjektiv og bøjes ikke.

...en die klein Duitsertjie was die winkel...

Adjektivet 'klein' er et enstavelsesadjektiv og bøjes ikke.

...gedurende die groot, deursigtige somerweke...

Adjektivet 'groot' er et enstavelsesadjektiv og bøjes ikke. 'deursigtig' er flerstavelsesadjektiv og bøjes.

...slegs miskien die dowwe (glansløs), verre geroep...

Adjektivet 'dowwe' bruges her følelsespræget og bøjes.

Dit is die stem van 'n opgevoede man met 'n effens Hollandse uitspraak.

Begge adjektiver er flerstavelsesadjektiver og bøjes.

...en die groter stilte daar buite.

Ifølge min teori skulle dette være 'grotere'

...met soveel rustige sekerheid kon werk.

Adjektivet 'rustig' er et flerstavelsesadjektiv og bøjes.

UDPLUK AF ADJEKTIVER I TEKSTEN AFRIKAANS IN DIE NUWE SUID-AFRIKA AF DAN ROODT

Ons Erfdeel 35/1, 1992

Die ongelooflik snelle veranderinge

Adjektivet 'snel' bruges følelsesbetonet/forstærkende

Nietemin kan 'n mens sekere tendensies uitwys...

Adjektivet 'seker' bruges følelsespræget

die wil voorkom asof die heersende linkse radikalisme...

Adjektiverne er flerstavelsesadjektiver og bøjes.

en veral die sosio-ekonomiese faktore wat wêreldswyd...

Adjektivet er et flerstavelsesadjektiv og bøjes.

die Engelstalige joernalis Ken Owen het niet te lank gelede nie beweer...

Adjektivet 'lank' er et enstavelsesadjektiv og bøjes ikke. Dvs. bliver ikke til 'lang'.

...steek daar tog 'n groot mate van waarheit in.

Adjektivet 'groot' er et enstavelsesadjektiv og bøjes ikke.

...die chauvinistiese kortsigtigheid van sommige intellektuele en politieke leiers moet tel.

Adjektivet er et flerstavelsesadjektiv og bøjes.

maar juis aan die belangrike kommunikatiewe rol...

Adjektivet er et flerstavelsesadjektiv og bøjes.

na die model van die Swaporegering in Namibië wat eenvoudig Engels as enigste amptelike taal...

Adjektivet 'eenvoudig' er et flerstavelsesadjektiv og burde bøjes – **men er det ikke!**

Paradoksaal genoeg, kan dit neet die min or meer leidende rol

Adjektivet er et flerstavelsesadjektiv og bøjes.

Trouens, die kleinerwordende deel van die Suid-Afrikaanse Engelstalige bevolking ...

Adjektiverne er et flerstavelsesadjektiver og bøjes.

Pleks dat swart skoliere dus in anglofiele verander het...

'swart' er enkeltstavelsesadjektiv og bøjes ikke. 'anglofiele' er flerstavelsesadjektiv og bøjes.

ET UDPLUK AF ADJEKTIVER I ROMANEN DANDA AF CHRIS BARNARD

Kapsted 1984

...het om nie die ommootlike tog aan te pak nietemin
Adjektivet er et flerstavelsesadjektiv og bøjes.

Sy oorspronkelike plan was om met verloop van tyd goed soos beskuit...
Adjektivet er et flerstavelsesadjektiv og bøjes.

...vir hom 'n lekker groot kombers aanmekaar te werk.
Adjektiverne er enstavelsesadjektiver og bøjes ikke.

Hy was nog altyd lief vir die wye strook water
Adjektivet 'strook' er et enstavelsesadjektiv og bøjes ikke. **Men 'wye' er bøjet!** Måske er bredt vand/hav en figurativ anvendelse af 'bredt'.

Ou-Faans trek 'n jong knapsekêrel tussen ...
Adjektivet 'jonk' er bøjet her, **men det er et enstavelsesadjektiv.**

Maar in die rietskerm is daar nooit 'n woord oor die nagtelike argumente gerep nie...
Flertalsadjektiv, så det bøjes.

..wat uit die bruin bierbottel...
Entalsadjektiv, så det er ikke bøjet.

Die vroeë sekenmaan hang al tussen die haak-en-steek toe Danda by die agterdeur ingaan.
'vroe' er her bøjet fordi det er en figurativ anvendelse.

Tante gooi warm water op die vuil borde, ...
'warm' er et enstavelsesadjektiv og bøjes således ikke.

Kiki is gulsig en sy handvol maaltvleis hou nie lank nie.
'handvol' bøjes ikke da 'vol' er dominerende og et enstavelsesadjektiv.

Hy lê na die dowwe sterre en kyk, ...
'dof' bøjes da den bruges følelsespræget.

Konklusion

Ved at se nærmere på adjektiverne i de 3 ovenstående tekster, er det min konklusion, at reglerne passer rimeligt. Jeg har måttet kikke virkelig godt for at finde steder, hvor de opsatte regler ikke passede. Jeg har dog fundet bøjninger af adjektiverne, som ikke stemmer overens med det postulerede, men nogle af stederne kan bøjningen skyldes, at der er tale om figurativ eller følelsesbetonet brug.

Litteratur

- Donaldson, Bruce C., *A Grammar of Afrikaans*, 1. udg., Berlin – New York 1993.
- Raidt, E. H., *Einführung in Geschichte und Struktur des Afrikaans*. Darmstadt 1983
- Den Besten, H., 'From Khoekhoe Foreigner talk via Hottentot Dutch to Afrikaans: The Creation of a Novel Grammar'. I: *Wheels within wheels: Papers of the Duisburg Symposium on Pidgins and Creole Languages*. Duisburg 1989.